

Trans partnerstva

Labaš, Lea

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:266293>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za kulturalne studije

Završni rad

TRANS PARTNERSTVA

Istraživanje prirode i problematike u partnerstvu s
transrodnim/transseksualnim osobama

Mentorica: doc.dr.sc.Brigita Miloš

Studentica: Lea Labaš

Rijeka, rujan 2018. godine

SADRŽAJ:

SADRŽAJ:

1. UVOD	3
2. OSNOVNE DEFINICIJE	4
2.1. <i>Spol i rod</i>	4
2.2. <i>Transrodne i transseksualne osobe</i>	6
2.3. <i>Seksualnost</i>	8
3. TRANS PARTNERSTVA	9
3.1. <i>Priroda intime u trans partnerstvima</i>	9
3.2. <i>Uloga tjelesnosti I njezina važnost</i>	14
3.3. <i>Prihvatanje od strane obitelji, prijatelja i okoline</i>	15
3.4. <i>Diskriminacija i nasilje</i>	16
3.5. <i>Pravna i administrativna problematika</i>	18
4. ZAKLJUČAK	19
5. LITERATURA	20
6. PRILOG; ISPITANICI	21

1. UVOD

Definicija partnerstva varira s obzirom na kontekst i diskurz u kojem se nalazi. Najčešća definicija partnerstva jest da je to zajednica formirana od strane dvoje ili više ljudi, a ono na koje se ja fokusiram u ovom radu jest intimno / romantično partnerstvo između dvije osobe. Također, iako se pojam "partnerstvo" najčešće odnosi na pravno uređenu životnu zajednicu, osobe spomenute u ovom radu su uglavnom u romantičnim vezama sa svojim partnerima.

Romantična veza jest interpersonalna veza koja uključuje emotivnu (i seksualnu) intimnost. Ona generalno ne mora biti limitirana na monogamni¹ odnos, ali u radu se referiram upravo na partnere u dugoročnim monogamnim romantičnim vezama. Kad se govori o romantičnoj zajednici dvoje ljudi, bila to veza ili brak, uglavnom se referira na heteroseksualne zajednice između dvije cisrodne² osobe. U ovom radu baviti ću se tematikom spola i roda, ljudske seksualnosti, identitetima transrodnih / transseksualnih osoba i njihovih partnera / ica. Zanima me do kojih granica sežu još uvijek, od strane društva, poprilično nepriznati odnosi i veze te identiteti samih partnera koji su dio njih. S kakvim problematikama se susreću spomenuti parovi? S obzirom na antropološki oblik pisanja (istraživanja), najvažniji i najvrijedniji izvor bili su intervjui koje sam vodila s dvadeset ispitanika odnosno deset parova, uz nadopunu studija i istraživanja mnogih teoretičara ovog doba. Obraditi ću osnovne termine, iznijeti iskustva parova kroz prizmu intimnog dijela odnosa, prihvaćanja od strane obitelji i okoline te ću spomenuti i problematiku pravnog, zanonski (ne)uređenog dijela priče. Intervjui odnosno citati ispitanika se provlače kroz čitav rad, a tijekom pisanja koristim preferirane zamjenice osoba koje sam intervjuirala i prilagođene inicijale kako bi ispitanici ostali anonimni.

¹ Monogamija: forma veze u kojoj individualac ima jednog partnera cijeli život, ili alternativnije, jednog partnera u određeno vrijeme.

² Cisrodnost - opisuje osobu čiji se spol pripisan pri rođenju poklapa s očekivanim rodnim identitetom, rodnim izražavanjem i ulogama pripisanim osobama tog spola.

2. OSNOVNE DEFINICIJE

2.1. *Spol i rod*

U ovom dijelu rada definirati ću i razraditi tematski relevantne pojmove kroz prizmu feminističkog, psihološkog, sociološkog i kulturološkog shvaćanja njih samih. Što je rod, spol, seksualnost? Što znači društveni konstrukt spola i roda?

Hegemonijska društvena pretpostavka o rodu i seksualnosti podrazumijeva model spol – rod – seksualnost, gdje jedna kategorija slijedi i uvjetuje slijedeću. Uvriježeno je mišljenje kako spol uvjetuje rod osobe, koji se prakticira prije također uvjetovane seksualnosti. Dakle, po ovom modelu temeljenom na heteronormativnoj matrici postoji mali broj kombinacija spomenutih kategorija koji je moguć. Individualci su upravo zbog te matrice kulturološka bića, ističe rodna teoretičarka Judith Butler, te su prema njoj spol, rod, identitet i tijelo jedni od konstrukata u društvu.

Kada bi radili *jednostavnu* distinkciju između pojmova spol i rod, rekli bi da je za razliku od *spola* koji je biološkim karakteristikama definiran kod rođenja svakog čovjeka, *rod* odvojena kategorija koja je fluidna i slobodna. To je unutarnji osjećaj svakog pojedinca te zbog toga nije nužno da se izvodi prema biološkom spolu, a isto tako ne znači samo binarni koncept muškoga i ženskoga. Problematika se javlja u hegemonijskoj društvenoj ideji koja kaže suprotno, koja veže pojam roda za spol i stoga smatra da ga je obavezno izvoditi sukladno spolu.

Ako zagrebemo površinu malo dublje, dolazimo do zaključka koji nudi Butler, a to je da je spol jedan od društvenih konstrukata kako je prethodno spomenuto. Za nju, spol *nije* biološka realnost te se na njega ne treba gledati kao na fiksni identitet o kojem nema potrebe raspravljati. Butler ističe kako je spol povijesno determiniran konstrukt korišten da stvara dihotomiju između muškog i ženskog, što jača rodnu binarnost u društvu. Od rođenja, ljudske genitalije su nazvane određenim imenom ili su pak remodulirane kako bi se uklopile u okvire binarnosti (primjerice kod interspolnih osoba).

Kada govorimo o rodu kao društvenom konstrukt, govorimo o idejama i idealima koji su u kulturi razvijeni u ustaljene norme o tome kako se određeni spol treba ponašati, izgledati, prezentirati, pa čak i misliti. To u praksi znači da se od "prave žene" očekuje pojačana emotivnost, majčinski instinkt, lijep izgled, visoka razina feminiziranosti, poslušnost i mnoge druge karakteristike, dok se s druge strane od "pravog" muškarca očekuje smanjena emotivnost, dominacija, snaga, maskuliniziranost i slično. Kako navodi Lorber, rod je toliko poznat dio svakodnevnog života da je obično potrebno namjerno remećenje naših očekivanja o tome kako bi se žene i muškarci trebali ponašati da bismo obratili pažnju na to kako je proizveden.³

Što znači proizvoditi rod? Proizvoditi rod ukratko znači da se ljudi rađaju kao muško ili žensko (spol), ali uče kako biti muškarac ili žena (rod). Cijelokupni rodni razvoj identiteta koji započinje u djetinjstvu, zbroj je totalnih roditeljskih, staleških i kulturnih značenja izraženih u temperamentu, karakteru, interesima, statusu, gestama i izražavanju. Svaki trenutak djetetova života uporište je za to da on/ona mora misliti i ponašati se da bi postigao/postigla ili zadovoljio/zadovoljila zahtjeve koje rod nad njim/njom uspostavlja.⁴ Od rođenja djeteta, proizvodi se njegov rod ovisno o spolu, počevši s davanjem imena. Nakon toga slijedi oblačenje u primjerenu odjeću, igranje primjerenim igračkama (npr. lutke za djevojčice, autići za dječake), učenje ispravnih načina ponašanja, dodjeljivanje određenih odgovornosti i poslova te pojava određenih očekivanja. S obzirom da se rod uči od rođenja, on se kroz život reproducira te internalizira kao svojstven "prirodni identitet". Butler govori kako "postajanje ženom" (ili muškarcem) nije nešto što se postiže jednom i zauvijek u ranim fazama života. Rod konstantno mora biti iznova potvrđivan i javno prikazivan ponavljajućim izvođenjem specifičnih radnji u skladu s kulturalnim normama (koje su same po sebi povijesno i društveno konstruirane i posljedično varijabilne) koje definiraju "muškost" i "ženstvenost".⁵

Pripisane i očekivane uloge, ili bolje reći arhetip žena i muškaraca proizlaze iz ideje heteronormativnosti. Pojam *heteronormativnost* popularizira društveni teoretičar Michael Warner u svojim radovima iz queer teorije. Ta ideja polazi od vjerovanja da određeni od moguća dva spola ide ruku pod ruku s određenim rodom (ženski s ženskim, muški s muškim), te se osim

³ Lorber, Judith, *Sex and gender, The social construction of gender*, str. 112

⁴ Galić, B., *Moć i rod*, str. 229

⁵ Butler, Judith, *Gender trouble: Feminism and the Subversion of Identity*

očekivanih rodnih uloga nameće i jedna očekivana seksualna orijentacija koja je - heteroseksualna.

2.2. Transrodne i transseksualne osobe

Transrodna osoba je osoba čiji rodni identitet nije u skladu s tradicionalnim spolno uvjetovanim rodnim ulogama. Najčešće se kaže da su te osobe "rođene u pogrešnom tijelu". Transseksualna osoba je transrodna osoba koja ima želju proći ili je prošla kroz tranziciju, odnosno medicinsku prilagodbu spola. Nadalje, postoje interspolne osobe koje se rađaju s biološkim karakteristikama i muškog i ženskog spola. Oni se najščešće podvrgavaju operativnim zahvatima u najranijoj dobi kako bi se "normalizirali", to jest bili u skladu s jednim ili drugim – muškim ili ženskim, kako nalaže rodno-spolna binarnost.⁶ Neke osobe se ne definiraju niti po jednom spolu/rodu, već žive rodnu fluidnost iz dana u dan (gender-fluid, non-binary). Njihovo postojanje kontrira i ruši ideju heteronormativnosti, te se smatra neprirodnim zbog odstupanja od binarnosti. Često se kaže da je rod *spektar* – da između nekih idealiziranih/krajnjih oblika *muškog* i *ženskog* postoje identiteti koji nisu u potpunosti niti muški niti ženski, ali se svi mogu opisati kao neka "kombinacija" muških i ženskih identiteta koje definira društvo.⁷

Ono čime se ovaj tekst najviše bavi su transseksualne osobe i njihovi partneri, pa je relevantno u kratkim crtama opisati proces tranzicije. Ono što je "najveći i najvažniji" dio za većinu transseksualnih osoba jest jedan ili nekoliko kirurških zahvata. To može biti preoblikovanje genitalija, uklanjanje dojki (FTM⁸), povećanje dojki (MTF⁹), operacija feminiziranja lica, histerektomija i druge. Uz operativne zahvate potrebne za promjenu spola, tu spada i hormonalna terapija koja pomaže da se usklade fizičke karakteristike s onim unutarnjim, rodnim identitetom koji se želi izraziti. Važno je napomenuti da nema svaka transseksualna osoba potrebu/želju

⁶ [Medicina](#) interseksualne karakteristike vidi kao poremećaj, kao anomaliju spolnih kromosoma, gonada, reproduktivnih kanala i genitalija. Jedno od otprilike 2000 djece se rodi kao interspolno. Postoje mjerila kojima se određuje zadovoljavaju li spolni organi standard "normalnog" – za klitoris 0.2-0.85 cm te za penis > 2.5 cm. Ukoliko spolni organi djeteta ne odgovaraju mjerilima, ono se podvrgava prilagodbi odnosno medicinskoj "normalizaciji" spola. Te operacije nisu nužne niti je interspolnoj osobi ugroženo zdravlje, radi se samo o društvenim normama koje zahtijevaju jasnu binarnost. Pokreti za prava interspolnih osoba ukazuju na ovu problematiku te se zalažu da se pričekava nekoliko godina s medicinskim zahvatima, kad dijete polako formira svoj identitet, da ga se ne bi oštetilo.

⁷ [Transaid.hr](#)

⁸ FTM (female to male), transseksualni muškarac (rođen kao žena)

⁹ MTF (male to female), transseksualna žena (rođena kao muškarac)

prilagoditi spol u potpunosti, već se odlučuje samo na neke metode (jedna operacija, bez hormonalne terapije itd). Da bi se dobilo "zeleno svjetlo" za medicinsku promjenu spola, prvo je potrebno skupiti pozitivne potvrde kliničkog psihologa, endokrinologa i psihijatra da se radi o takozvanoj "rodnoj disforiji". Trans osobe se nerijetko susreću s nerazumijevanjem i neznanjem koje dolazi od liječnika opće prakse, preko obitelji, prijatelja i šireg društva. U intervjuima je čak petero ispitanih spomenulo kako su im liječnici opće prakse s negodovanjem izdali uputnice za daljnji proces te zagovarali cisnormativnost – pogled na svijet koji zagovara cisrodnost kao "prirodnu i normalnu", a odstupanja od društvenih spolnih i rodni normi kao na "poremećaje".¹⁰ Međutim, zahvaljujući novim znanstvenim saznanjima transrodnost se više ne vodi kao poremećaj (poremećaj rodnog identiteta), već je prepoznat kao dijagnoza "rodne disforije", kako je spomenuto ranije. Iako se zbog znanstvenih medicinskih otkrića i utjecaja aktivizma polako mijenja kolektivni pogled na transrodnost, još uvijek postoji dugi put koji je potrebno prijeći. Količina nasilja i diskriminacije na mnogim poljima života, stopa depresije i samoubojstava među trans ljudima itekako nije zanemariva.

Nedavna statistička istraživanja obavljena u SAD-u pokazuju da transrodna populacija seže od 153 do 1647 na 100 000 stanovnika, prema istraživanju provedenom nad odraslim osobama (Massachusetts) te srednjoškolicima (Boston public schools). Ipak, suvremenije istraživanje na temelju podataka iz *Behavioral Risk Factor Surveillance System* pokazuje kako se 0.6.% odraslih osoba u SAD-u identificira kao transrodno; odnosno 560 na 100 000 osoba. Na temelju ovih prijašnjih podataka provedeno je novo istraživanje od strane *Am J Public Health* 2016. godine, prema kojem je zaključeno kako je 390 na 100 000 osoba u SAD-u transrodno te se procjenjuje da će brojevi s vremenom sve više rasti.¹¹ To ne znači da će se rađati sve više transrodnih osoba, već da se s vremenom zbog boljih i sigurnijih uvjeta njihova vidljivost povećava.

Statističkih podataka iz Hrvatske nema, ali postoji informacija iz 2017. da je u posljednje dvije godine (dakle od 2015.) zaprimljeno 65 zahtjeva za promjenu spola, te je više od 50 osoba ostvarilo upis promjene spola u državne matice i dobilo nove dokumente.

¹⁰ Transaid.hr

¹¹ Transgender Population Size in the United States: a Meta-Regression of Population-Based Probability Samples

2.3. Seksualnost

Kao što se odvaja spol od roda, važno je prepoznati i seksualnu orijentaciju kao zasebnu kategoriju. Ona ne ovisi niti o spolu, niti o rodnom identitetu osobe. Još u starim mitologijama mogu se naći priče na temu seksualnosti, a kroz povijest su se javljali drugačiji pogledi na nju s obzirom na vremensko razdoblje, geografiju i kulturu. Teorije seksualnih orijentacija su se proširile i odmakle od heteronormativa, zahvaljujući queer teoriji i saznanjima o šarolikom spektru privlačnosti. Studije o seksualnosti iz queer teorije dovode u pitanje hegemonijski diskurs te također cirkularno otvaraju rasprave o spolu i rodu. U ranim 1950-ima, Kingseyeva studija o seksualnosti je izazvala popriličan skandal. Ispitivanje je pokazalo da je 37% muškaraca iz uzorka ispitanika imalo seksualne odnose s drugim muškarcima, i to većina onih koji su se smatrali heteroseksualnima. Zahvaljujući ovim podacima, zaključilo se da se homoseksualna aktivnost ne može smatrati devijantnim ponašanjem male grupe ljudi.

Osim tri osnovne seksualne orijentacije, heteroseksualne, biseksualne i homoseksualne, postoje i druge varijacije seksualnosti kao što su panseksualna¹², aseksualna¹³, demiseksualna¹⁴ i druge. Sve vrste seksualnih orijentacija su prirodne i javljaju se kao emotivna, romantična i seksualna privlačnost prema jednom ili oba spola. Da je seksualna orijentacija posebna kategorija znači da se ne pripisuje niti slijedi iz spola ili roda. Transseksualni muškarci, primjerice, mogu osjećati privlačnost prema muškarcima, ili oba spola, naposljetku mogu biti i aseksualni. Unatoč raznim saznanjima, seksualnost se i dalje uglavnom promišlja unutar okvira heteroseksualnost – homoseksualnost. U nekim slučajevima uključena je i biseksualnost, iako je često nepriznata te se nalazi na margini. Nekolicina partnera ispitanika (njih 3) nije se željelo definirati nijednom seksualnom orijentacijom jer smatraju da to ograničava njihovo poimanje romantičnih odnosa. 4 ih se definiralo kao panseksualno, 0 kao heteroseksualno, 1 kao biseksualna i 2 kao homoseksualno. Polovica ispitanih transrodnih partnera definira se heteroseksualno, dok druga

¹² Panseksualnost: seksualna i/ili romantična privlačnost prema drugim osobama neovisno o njihovom spolu i rodu te njihovim mnogostrukim ili neodređenim rodnom varijantama.

¹³ Aseksualnost: samoodređenje osobe koja nalazi seksualno ponašanje neprivlačnim, ili koja je indiferentna prema tome. Aseksualne osobe znaju izražavati želju za ostvarivanje isključivo romantičnih, neseksualnih odnosa ili životnih partnerstva s drugim osobama.

¹⁴ Demiseksualnost: samoodređenje osobe koja ne osjeća fizičku privlačnost prema drugom osim ako ne uspostavi jaku emotivnu vezu s njim.

polovica ne ulazi u nikakve okvire. Valja uzeti u obzir da je seksualna orijentacija veliki dio sveukupnog identiteta osobe. Kroz romantičnu vezu s drugom osobom osim svojih potreba, ispunjavamo i učvršćujemo dio svog identiteta, odnosno dolazi do projekcije osobnosti pojedinca. Rod i seksualnost partnera i transrodnih osoba ne smiju ostati razdvojene jedna od druge, kako prepoznavanje istih ovisi o partneru pojedinca jednako kao o tom pojedincu, posebice ako se pojavi promjena spola te drugi pokušavaju naći način kako razumjeti novonastale situacije, navodi Sanger. Preko osoba intervjuiranih za ovaj rad nailazimo na apstraktan spektar identiteta koji ruši granice heteronormativnosti i spoznajemo novu razinu ljudske seksualnosti od one tradicionalne.

3. TRANS PARTNERSTVA

3.1. Priroda intime u trans partnerstvima

Intimnost je, prema Giddensu, iznad svega stvar emocionalne komunikacije, s drugima i sa samim sobom, u kontekstu interpersonalne jednakosti. Smatra se središnjom točkom trajnih emocionalnih veza, uključujući i prijateljske. Bez te komponente, odnosi se smatraju intenzivnima, dojmljivima, usređujućima, ali ne i dugoročno ispunjavajućima.¹⁵ Također intiman odnos uključuje dvostruki fokus, na sebe i drugoga odnosno partnera.

Intimna partnerstva koja uključuju trans osobe se kose s tradicionalnim teorijama i definicijama intimnih odnosa, te otkrivaju novu razinu raznolikosti. Neki od ispitanika koji su partneri transrodnih/transseksualnih osoba su se u svojoj "ulozi" našli nenamjerno, dok je većina bila svjesna da stupa u vezu s osobom koja se definira kao takva, koja je obavila kiruršku prilagodbu spola ili tek namjerava proći kroz tranziciju. Osoba koja se nenamjerno nađe u netradicionalnoj vezi, ukoliko odluči prihvatiti novonastalu situaciju, mora proći kroz veliki broj kompromisa te prosuditi može li prihvatiti moguće promjene u intimnom odnosu sa svojim partnerom. U slučajevima gdje je u pitanju primjerice dugogodišnji bračni odnos ove promjene mogu biti izuzetno teške. Napominjem da je potrebno svaku situaciju, odnos i ljude individualizirati pa se stoga iz nekoliko intervjua ne može dobiti generalni zaključak koji vrijedi za sve slične

¹⁵ Zlatar, J., Anthony Giddens: značenje i transformacija intimnosti, Pregledni članak UDK 124.2/Giddens, str. 442

slučajeve. U razgovoru o intimnom dijelu odnosa intervjuiranih partnera bila sam na oprezu da ipak zaštitim onaj dio koji smatraju suviše privatnim, kako ništa ne bi prošlo u neugodnom tonu. Također sam im dala na znanje da su slobodni ne odgovoriti na pitanja koja možda smatraju preosobnim.

Uspjela sam stupiti u kontakt s jednim parom iz okolice Zagreba, koji su u vanbračnoj zajednici 16 godina. T.K. jest cisrodna žena, a njezina 'supruga' (tako je oslovljava iako ne žive u bračnoj zajednici ili životnom partnerstvu) R.K. je transseksualna žena. Počele su živjeti zajedno kao muškarac i žena 2002. godine te imaju desetogodišnju kćer. T.K. mi je ukratko prepričala proces kroz koji je prošla prije nekoliko godina nakon saznanja da njezin tada "suprug" kako ga je nazivala, želi proći kroz tranziciju spola. „Isprva je bilo iznimno teško tako nešto prihvatiti, najviše sam se bojala kako će to utjecati na našu kćer“, bila je jedna od njezinih prvih rečenica nakon pitanja kako je primila vijest. Živjeli su nekoliko tjedana odvojeno, nakon čega su odlučili zajedno proći kroz cijeli proces i ostati u braku; „R.i ja smo prije svega bili najbolji prijatelji, partneri, tim.“ T.K. se oduvijek definirala kao tradicionalna heteroseksualna žena te je imala vrlo malo znanja o trans problematici. Tvrdi kako joj je brojna literatura ("i youtube") pomogla da shvati i prihvati kroz što će prolaziti njezin suprug. Također, svo troje su krenuli na terapiju kod lokalnog psihoterapeuta. Jedno od pitanja koje sam postavljala u intervjuima je da li je bilo podrške obitelji i u kojoj mjeri. T. je istaknula da je njezina kći imala manje problema s prihvaćanjem svega zajedno nego šira obitelj i okolina, dok su danas mišljenja podijeljena, kao unutar obitelji tako i u okolini u kojoj žive.

Kao i svim ostalim ispitanicima, napomenula sam T. da ukoliko joj je neugodno, nije prisiljena odgovarati na sva pitanja, posebice ne na ona intimna. Ono što mi je dala na znanje po pitanju njihovih intimnih odnosa jest da nisu ostali isti kao prije iako često rade kompromise. Ponekad dolazi do frustracija i predbacivanja koje su naposljetku kratkog trajanja zbog „poslovnih i obiteljskih obveza koje nekad zauzimaju cijeli dan“. R. je nakon tranzicije zadržala svoju dominantnu poziciju u vezi/odnosu, raspodjela poslova i obveza u njihovom suživotu je ostala ista, po tom pitanju se ništa nije promijenilo. T: „Oduvijek je bila jači karakter od mene u većini stvari, moja stijena - kako se kaže, haha, tako je i ostalo“. Kao par nikada nisu imali želju za brakom, te nisu upoznati da li bi se u tom slučaju susreli s pravnim problemima zbog promjene spola jednog od njih. „Iskreno, čisto sumnjam da se ne bi javili problemi. Već su se ovako javili,

od problema izdavanja novih dokumenata za R., do čudnih pogleda i sumnji kada bi pokazala putovnicu na granici. Nije bilo jednostavno:”

Jedna od kategorija u kojoj sam primijetila čestu problematiku identiteta kod partnera trans osoba jest odnos cisrodne žene koja se identificira kao lezbijka, i njenog transrodnog partnera:

Da joj je partnerica zapravo transrodni muškarac saznala je S.B. nakon tri godine veze. Ona se definira kao lezbijka, romantično i seksualno je privlače samo i isključivo žene. Zbog tranzicije svoje partnerice je prekinula vezu, iako su ostali dobri prijatelji do danas. S: „Sve je prošlo okej, imale smo duge razgovore i shvatila je zašto ne mogu ostati u vezi.“ S. je bila upućena u tematiku već duže vrijeme, isto tako ima nekoliko prijatelja koji su trans ali je već u početnim stadijima tranzicije svoje partnerice shvatila da se u novoj ulozi "ne osjeća svojom" - „Već kad su krenule lagane fizičke promjene osjećala sam se da gubim dio sebe koji je prisutan oduvijek. Isto tako odjednom se moj partner počeo ponašati više zaštitnički nego prije, uz sto drugih sitnica. S vremenom sam se osjećala kao da glumim da sam nešto što nisam. Odjednom sam imala momka, svi su me vidjeli kao strejt curu“, te uz smijeh dodaje kako je jedina dobra stvar bila "odmor od znatiželjnih pogleda kada bi gradom šetala s momkom umjesto s djevojkom““. Nakon tranzicije, partnerov spol / rod / seksualnost su bili viđeni u okviru heteroseksualnog muškarca, za razliku od prijašnjeg okvira homoseksualne žene. Također, njegova partnerica S.B. je odjednom isto tako u društvu bila percipirana kao heteroseksualna žena iako se s njezine strane nikakve promjene nisu dogodile. Nadodala je kako je unatoč prvotnom šoku najmanje relevantna u svemu bila fizička promjena osobe s kojom je u vezi. Ono što joj je stvorilo zbunjenost i "neprirodnost" je, citiram, jača figura koja je odjednom bila uz nju – nije osjećala dovoljnu dozu ravnopravnosti u vezi u odnosu na prije, što joj se nikako nije sviđjelo.

S druge strane, da su seksualnost i romantični odnosi fluidni u razgovoru je isticala B.O., koja se također prije tranzicije svoje partnerice indetificirala kao lezbijka. Njezina priča se razlikuje od priče prijašnje ispitanice iako su njihove situacije skoro jednake. U ovom slučaju, ona sama nije imala problema s prilagodbom niti preispitivanjem vlastitog identiteta, ali je to imala njezina okolina. B.O.: „Što je meni jedino znalo zasmetati od strane drugih je totalna neinformiranost odnosno neznanje vezano uz trans osobe, tranziciju i slično. Kao primjer bih navela kad sam rekla prijateljici koja mi je partnera upoznala već prije kako želi početi sa tranzicijom i promijeniti spol. Njen odgovor je bio u smislu 'pa ti onda vise nisi gay' (tako sam se opisivala do

situacije s njim), ne možeš ti to samo tako mijenjati, "ona" ti više neće biti ista osoba, i sve ostale izjave, totalne dezinformacije. Pogotovo stavljanje fizičkih karakteristika i karaktera pod isto.“ Nakon postavljenog pitanja „Dobro, a kako bi se ti na kraju definirala ako bi se uopće definirala?“ odgovorila je da sve manje razmišlja o tome jer su se i njoj samoj srušila uvjerenja koja je imala do sad, te je shvatila kako je pojam *gay* nepotrebna kutija. Sretna je sa svojim partnerom i to je ono što je najbitnije.

Pojam "jača figura" ili "jača energija" koji su spomenuli neki ispitanici nagnao me na razmišljanje o odnosu moći u spomenutim vezama. Dobro je poznat termin *patrijarhat* kojim se aktivno bavi prije svega feminizam, te koji je internaliziran i prisutan u većini kultura. Pokazuje se u cijelom nizu socijalnih odnosa i institucija – od razine mikrostrukture i odnosa pojedinaca, obitelji, do makrosocijalne razine društvenih institucija države, politike, društva itd.¹⁶ Kako je S.B. spomenula u intervjuu, kod tranzicije njezine tada partnerice u muški spol, ona je osjetila preraspodjelu moći koja je bila istaknutija od fizičkih promjena. Osjetila je neravnopravnost koju nije mogla pregledati. Zanimljivo je kako se i u nekonvencionalnom odnosu koji odskače od tradicionalnih normi pojavio trag patrijarhata potaknut tranzicijom. Partner S.B. je preuzeo obrasce ponašanja koje nije posjedovao ranije kao žena, osobine dominantnog muškarca što je uzdrimalo prijašnji (kako se može pretpostaviti, ravnopravan) odnos moći u tada lezbijskoj vezi (u ovom slučaju).

Ipak, većina intervjuiranih osoba (partnera trans osoba) bili su ljudi panseksualne orijentacije, ili oni koji se nemaju potrebu svrstati u okvire određene seksualnosti, kao B.O. Sve njihove priče su se u velikoj mjeri poklapale i imale mnogo sličnosti. N.R. se kao cisrodna žena upustila u vezu s drugom (tada) ženom za koju je znala da će se uskoro podvrgnuti prilagodbi spola. Kako kaže, ni u najmanjoj mjeri to nije utjecalo na njihovu vezu ili konkretno njezin identitet. „Oduvijek sam preferirala i muškarce i žene koje imaju u sebi "mušku dominantnu energiju", onako "butch"¹⁷. On je to imao i prije tranzicije pa nisam osjetila veliku razliku.“ Kao feminizirana žena tvrdi da je uvijek trebala tu "jaču" energiju uz sebe u bilo kakvom obliku. Što se tiče same tjelesnosti, i fizičkih promjena nakon tranzicije partnerice, nije se susrela s nikakvim relevantnim problemima. „Činilo se kao da gledam ubrzani pubertet“ napomenula je. “I evo da kažem još

¹⁶ Galić, B., Moć i rod, str. 226

¹⁷ Butch: "muškobanjasta" žena, dominantna, često se kaže da ima "mušku energiju"

nešto o konzumiranju ljubavi, drukčije je, ali po meni isključivo u pozitivnom smislu, ne ispunjava me ni u kojem smislu manje nego odnos sa cis osobom, čak mogu reći da mi više odgovara iz dosta razloga, ali to je već druga tema, stvar preferencija. S vremenom imati odnos s trans osobom isto je kao imati i odnos s cis osobom, postane najnormalnija stvar na svijetu dok bi za drugoga to bilo svjetsko čudo.” U ovom slučaju, vidljivo je da spoj maskulinizirano – feminizirano drži vodu ali na razini energije umjesto fizičkih predispozicija. Kada se razrađuje pojam patrijarhata, u njegovoj srži i početku se spominju *biološke razlike* između muškaraca i žena zbog kojih se kroz vrijeme grade razlike i neravnopravnosti u svim poljima života koje traju i danas. U lezbijskim vezama se, u nekim slučajevima kao u gore navedenom, može spoznati model maskulinizirano – feminizirano iako nema nikakvih bioloških razlika. Nakon promjene spola partnerice u partnera, za N.R. (njegovu djevojku) fizičke karakteristike nisu došle do izražaja upravo zbog jednake "jače" energije koja je ostala prisutna. N.R. se složila da je po prirodi nježnija i mirnija te da oduvijek ima potrebu za partnerom/icom koji/koja će biti suprotnost odnosno dominantan/na što je potkrijepilo cijelu priču.

Jedan istaknutiji primjer percepcije svoje seksualnosti je dala M.M., također cisrodna žena koja je u dugogodišnjoj vezi s transseksualnim muškarcem, M.B. On je prošao kroz tranziciju nedavno, te su još u fazi privikavanja na njegovo novo ime i rod. M. je objasnila kako se nikada nije svrstavala u "panseksualne osobe" iako ima trans partnera. Naime, panseksualna orijentacija prema svojoj definiciji obuhvaća privlačnost i prema transrodnim/transseksualnim osobama uz cisrodne muškarce i žene. M. tvrdi kako ona svog partnera smatra muškarcem kao i svakog drugog, te se bira definirati kao biseksualna osoba, što znači da je privlače muškarci i žene. Ona odbija svaki višak kutija u koje se ljudi danas mogu svrstati, te jednostavnijim pogledom na seksualnost daje zaključak: "Ako se feminizam drži za tvrdnju da su sve trans žene *žene*, i svi trans muškarci *muškarci*, zašto bi uopće postojala panseksualna orijentacija?" Pitanje drži vodu ukoliko iz rasprave isključimo nebinarne osobe, koje se ne definiraju niti kao muškarci niti kao žene, tako da smo u nastavku razgovora zaključile kako pojam "panseksualnost" mora ostati rezerviran za osobe koje imaju najširi spektar privlačnosti – prema cisrodnim muškarcima i ženama, transrodnim muškarcima i ženama i osobama čiji je rod nebinarni ili fluidan (non binary, gender fluid).

3.2. Uloga tjelesnosti i njezina važnost

Ispitanica N.R. je na svoju ruku počela govoriti o tjelesnosti koja je jedan od faktora koji među prvima pada na pamet u istraživanju intimnih odnosa trans partnerstava te ju je potrebno dalje elaborirati. Spomenuto je kako hegemonijska matrica podrazumijeva heteronormativni model muško – žensko, maskulinizirano – feminizirano. Što se dogodi kada se ruše sve pretpostavke i mijenjaju značenja koja su tako duboko upisana i ukorijenjena u tradicijsko poimanje ljudske seksualnosti? Jedan od ispitanika koje sam intervjuirala – A.C., trans muškarac, je postavio pitanje: “Što je moja djevojka ako ima momka s muškim prsima, bradom i vaginom?”, na što je njegova djevojka (B.O.) odgovorila: “Zar baš moram biti u okvirima nečeg?” Te je nastavila kako privlačnost prema njenom partneru nikad niti nije ovisila o njegovim fiksnim fizičkim karakteristikama, već nečem sasvim desetom – smijehu, pokretima i slično. Brada na licu i ravna prsa nisu izazvala nikakve promjene.

B.V., cisrodan muškarac koji se nekada definirao kao homoseksualan, sada prihvaća panseksualnu orijentaciju kao dio svog identiteta. U vezi je s transrodnom ženom (S.S.) koja nije prošla kroz medicinski proces promjene spola. Isto tako, iako već nekoliko godina živi u svom rodnom identitetu, još nema dokumente s novim imenom kojeg koristi. Kako je napomenuto u početku, živimo u svijetu gdje rod podrazumijeva seksualnost i obratno. Podrazumijeva se žena u relaciji s muškarcem, ili feminizirano u relaciji s maskuliniziranim. B.V. je pojasnio, citiram, kako je tijelo njegovog partnera, iako biološki muško ipak po mnogim faktorima ženstvenije od nekih biološki ženskih tijela. S druge strane, uz istaknutu ženstvenost to fizički i dalje jest ‘muško’ tijelo. Stapanje predispozicija jednog i drugog u istom individualcu i vrsta intimnog odnosa prema partneru i samom sebi iz tog razloga u praksi nije konvencionalna, kako je napomenuo B.V.

Čak sedam ostalih ispitanika, kao i N.R. također je istaknulo kako tjelesni dio intimnog odnosa u partnerstvu nije bio relevantan kako su možda očekivali. Može se reći da u ovim slučajevima dolazi do potpune dekonstrukcije uvriježenih pravila intimnih odnosa te se ljudska seksualnost dovodi na novu razinu gdje u centru *nije* tjelesnost, kako se na prvu loptu pomišlja. Isto tako, kod nekih dolazi do otkrivanja novih razina vlastitog identiteta i seksualnosti te dekonstrukcije istih kroz sam proces bivanja s transseksualnom osobom. Jedan ispitanik (V.J.) je opisao svoje iskustvo kao ‘oslobođenje od bilo kakvih granica i pravila privlačnosti.’

3.3. Prihvaćanje od strane obitelji, prijatelja i okoline

Ispitanici su u intervjuima mnogo govorili o prihvaćanju od strane obitelji i ljudi koji ih okružuju. Tu su iskustva bila različita. Petero parova nije imalo skoro nikakvih problema u obitelji kako ni u društvu, osim nekoliko komentara ili neugodnih pitanja od strane poznanika s vremena na vrijeme. Tri para su se susrela s negativnim reakcijama od strane jedne obitelji u početku, dok su u dva slučaja roditelji transrodne osobe prekinuli svaki kontakt s njom. Kako govori Butler, a to potvrđuju i intervjui iz prve ruke, najveći je problem neznanje i nepriznatost transrodnih/transseksualnih osoba od strane drugih. Bolje reći, manjak priznanja je to što najčešće stvara probleme. “Ako individualac nije prepoznat od strane šireg društva, moglo bi se reći da će se boriti da uopće postoji u tom društvu, a visoka stopa samoubojstava među trans ljudima svjedoči toj tvrdnji.”¹⁸ D.S., jedan od ispitanika je ispričao koliko je za njega bilo bolno odbacivanje od strane roditelja. “Prošao sam kroz depresivno razdoblje baš u vrijeme tranzicije, što mi je uvelike otežalo cijeli proces. Znaš, tu su i ljudi na poslu, ljudi s kojima se družim godinama... Isprva sam imao velike strahove tko će od njih shvatiti ovo sve a tko će mi nestati iz života. Na sreću, van obitelji sam dobio solidnu potporu, čak od osoba od kojih nisam to očekivao.” Jedan par je čak svoju vezu dovodio u pitanje nakon odbacivanja od strane jedne od obitelji. U pitanju su bili roditelji cis partnerice (P.D.) koji nisu htjeli ni znali tako nešto prihvatiti – od same tranzicije preko toga da će njihova kćer sada imati djevojku. “Znala sam da im treba vremena, dok moja partnerica nije imala strpljenja. Bojala sam se da će doći do toga da moram birati između njih, ali na sreću sve se smirilo na vrijeme”, kazala je P.D.

¹⁸ Sanger, T., Trans people's partnerships, Towards an ethics of intimacy, str. 30

3.4. Diskriminacija i nasilje

Jedno od nedavnih istraživanja je pokazalo kako je čak 73% osoba iz LGBTIQ¹⁹ zajednice doživjelo neku vrstu nasilja na temelju svoje seksualne orijentacije, a 17% njih čak fizičko nasilje. Svi ispitanici, osim dvije osobe su doživjeli neku vrstu diskriminacije, dok njih petnaestero tvrdi da je došlo i do nasilja. S.S., transrodna žena bila je prisiljena dati ostavku na prijašnjem radnom mjestu. “Sve je počelo s diskriminacijom koju nisam odmah shvatila kao takvu. Isprva sam na posao dolazila u muškoj odjeći kao i uvijek, pošto radim s ljudima i takvu su me znali. Htjela sam biti fer i obzirna i priopćiti svima da ću uskoro živjeti u drugom, svom rodnom identitetu i isprva su se svi činili razumni i prihvatili to. Međutim već nakon nekoliko dana sam osjetila pričanje iza leđa, ignoriranje od strane nekih kolega, te sam mislila kako umišljam jer smo se svi na poslu oduvijek odlično slagali. Na kraju je na moj šok stigao ultimatum od poslodavca – ili se oblači kao muško, ili odlazi odavde. Rekao je kako si ne može priuštiti da tako zbunjena osoba radi s njegovim klijentima.” Također je kao transrodna žena doživjela negiranje svog identiteta od strane drugih. Često bi je ljudi interpretirali kao transvestita²⁰ ili gay muškarca, ne praveći razliku između bazičnih spola, roda i seksualnosti. B.V., njezin partner koji se definira kao panseksualna osoba s obzirom da ima trans partnericu doživio je netoleranciju od strane svojih homoseksualnih prijatelja. “Imao sam trojicu gay prijatelja, i ja sam se tada tako definirao, mi smo se družili godinama. Malo je reći da sam se iznenadio kad nisu mogli prihvatiti moju vezu s trans ženom. Na prvu bi rekao da neće biti diskriminacije i manjka razumijevanja unutar same LGBTIQ zajednice, ali eto, i to se nekad desi.”

Česta je i diskriminacija koja pogađa oba partnera odjednom, a to je nepriznavanje njihove veze. Jedan par je od obitelji doživio potpuno negiranje veze u kojoj su se nalazili. Njih dvoje su, kao cis i trans osoba, za njihove obitelji bili samo “prijatelji”. Nisu dobivali pozivnice na obiteljske događaje i druženja, a svaki put su na spomen njihove veze dobili, citiram, čisto ignoriranje. L.R. je spomenula kako je bilo bolno na jednom obiteljskom okupljanju gdje su njezina sestra i brat mogli dovesti svoje partnere te koliko su svi oko toga bili uzbuđeni, dok su se s druge strane

¹⁹ LGBTIQ: kratica za "lezbijke, gayevi, biseksualne, transseksualne, interseksualne osobe, queer.

²⁰ Transvestitizam: **Transvestitizam** ili **transvestizam** ([lat. trans](https://hr.wikipedia.org/wiki/Transvestitizam): preko, s onu stranu + *vestire*: obući, odjenuti), praksa privremenog preodijevanja i ponašanja u stilu ili na način tradicionalno povezan sa suprotnim rodnom. (<https://hr.wikipedia.org/wiki/Transvestitizam>)

roditelji pravili kao da je ona slobodna. "Čak su me pitali kad ću napokon dovesti dečka, a ja ga imam već nekoliko godina. Za njih to nije nitko moj, čak ga nekad oslovljavaju ženskim rodom. Još uvijek muku mučim sa svima njima."

Iako su sve osobe intervjuirane za potrebe ovog rada punoljetne, upoznata sam i sa nekoliko slučajeva maloljetnih osoba odnosno srednjoškolaca. Oni bi se često susretali s netolerancijom profesora koji su ih odbijali oslovljavati novim imenom, obraćati im se u ispravnom rodu, te često davali negativne komentare na njihov izgled. Potrebno je apelirati na važnost poštovanja i prihvaćanja te suzbiti diskriminaciju koja se dešava na dnevnoj bazi, posebice osobama koje su u najranjivijem razdoblju života a uz to prolaze kroz specifičan i nimalo jednostavan proces.

Neki individualci zbog učestalog odbacivanja odluče utišati ili "normalizirati" dijelove sebe koji se u društvu smatraju devijantnim, kako ne bi trpjeli nasilje već bili bolje prihvaćeni. Najbolji primjer su neki od srednjoškolaca koji nisu ispravljali svoje profesore pri korištenju pogrešnog roda kako ne bi "s njima imali većih problema".

T.T., transseksualna žena u intervjuu je najviše govorila o svojoj prilagodbi u društvu i velikoj želji da bude percipirana kao "normalna". Iako je termin diskutabilan, time se referirala na heteroseksualne cisrodne žene. „Želim da moj momak i ja budemo viđeni kao svaki drugi strejt par. Ja sam strejt žena, to je to, ne bih htjela nikakve druge etikete.“ Između ostalog i mene samu je pitala "prolazi li" pod normalnu curu. Ona se želi uklopiti u šire društvo bez ikakvih stigma koje se vežu za transrodne osobe, što pokazuje njezinu subjektifikaciju kroz društvene diskurse i norme, podlijevanje heteronormativu koji globalno bez sumnje ima moć te određeni strah koji dolazi od ispadanja iz zadanih okvira. Strah je razumljiv s obzirom na posljedice s kojima se moguće susresti zbog vidljivosti, pa se stoga lakše pridržavati pozicije u kojoj se neće javiti kritike. S druge strane, kako kaže Sanger, plodnijim se pokazalo izazivanje društvenih normi iako je riskantnije. Vidljivost je snažan alat za integraciju 'drugačijosti' u društvo, iako se pojedinci tada izlažu spomenutim lošim posljedicama. Moglo bi se reći da su ove situacije dvosjekli mač za pojedince te svatko od njih ima pravo donijeti individualnu odluku o *tome hoće li uopće i gdje i kako će prakticirati svoj rodni identitet.*

3.5. Pravna i administrativna problematika

Krajem 2013. i u 2014. Hrvatsku su obilježile dvije vrlo različite promjene u statusu seksualnih manjina. Prvo, ustavnim referendumom istospolnim partnerima onemogućio se pristup instituciji braka. Drugo, novim Zakonom o životnom partnerstvu omogućila im se većina bračnih prava, osim zajedničkog usvajanja djece. Ovo jasno ilustrira sukobljene trendove hrvatskog društva. S jedne strane, poboljšanja u položaju seksualnih manjina mogla su se uočiti još 1970.-ih i 1980.-ih, a nakon prekida tih pozitivnih trendova 1990.-ih, do poboljšanja dolazi posebice 2000.-ih. Istodobno, mnoge formalne pozitivne promjene nisu bile popraćene i promjenama u heteronormativnim i homofobnim praksama hrvatskog društva koje pak postaju očevidne kroz pregled izabranih aspekata socijalne isključenosti seksualnih manjina u sva četiri sustava socijalne isključenosti (demokratsko-pravnom, radno-tržišnom, sustavu socijalne dobrobiti te obiteljskom i sustavu lokalne zajednice).²¹

Dakle, u Hrvatskoj je moguće da dvije osobe istog spola sklope životno partnersvo. Također, u hrvatskom zakonodavstvu su pravila promjene spola uređena i regulirana. Promjenu oznake spola i imena u osobnim dokumentima može individualno obaviti svaka transeksualna osoba, dok po pitanju statusa osoba koje se nalaze u životnom partnerstvu ili braku još uvijek postoji takozvana "pravna praznina". Naime, ukoliko su dvije žene u životnom partnerstvu, te jedna prođe kroz tranziciju i vodi se kao muškarac, ne postoji zakon kojim bi se automatski stekao status braka. Isto tako nije poznato što bi se desilo s institucijom braka u slučaju promjene oznake spola jednog od partnera u državnim maticama. Po ustavu republike Hrvatske brak se vodi kao zajednica žene i muškarca, a u ovom slučaju zakonski bi u braku bile dvije žene/dva muškarca. Može se zaključiti da bi takav par naišao na brojne administrativne probleme, te je bez sumnje potrebno urediti tu zakonsku prazninu. Isto tako se problematika javlja ukoliko u zajednici postoji dijete; ako je dijete biološki od jednog roditelja, njegov životni partner mora posebnim sudskim postupkom steći skrb nad njim.

Ono čime se nekolicina ispitanih susrela jesu neugodnosti po pitanju promjene dokumenata. Kod promjene imena nailazili su na svakakve neugodnosti i suvišna pitanja. Kako je potrebno navesti razlog promjene imena pri proceduri, nerijetko su nailazili na negodovanje od strane službenika i

²¹ Vučković Juroš T., Socijalna isključenost seksualnih manjina u Hrvatskoj – sažetak, str. 195, 2014.

neugodne situacije gdje su morali objasniti što je tranzicija i transseksualnost. „ Mislio sam da ću jednostavno donijeti papire, promjeniti ime za nove dokumente i to je to. Morao sam pred desetak ljudi ženi na šalteru objašnjavati kroz kakav proces prolazim, na što se "našalila": "Okej, samo da znam da nikome ne kradeš identitet, ha ha!" Bilo je iznimno neugodno.“, rekao je D.S.

4. ZAKLJUČAK

Trans – cis partnerstva su vrste odnosa o kojima još uvijek nema dovoljno studija po kojima bi se donio vjerodostojan zaključak po pitanju intime, seksualnosti, romantike, podrške, psiholoških čimbenika i posljedica tranzicije po obje osobe. Također, sama integracija i razumijevanje pojma "transrodnost" u društvu nije u svim kulturama jednako zastupljena zbog čega postoji velik broj problema. Iako sam prije pisanja rada bila svjesna individualizma svakog intervjuiranog pojedinca, imala sam ideju dolaska do nekih konkretnih zaključaka koji se mogu primijeniti na veću skupinu ljudi u sličnim situacijama. Međutim, njihova iskustva iako na prvi pogled slična, variraju ovisno o karakternim osobinama, pozadine iz koje dolazi svatko od njih i vrsti veze u kojoj se nalaze/su se nalazili.

Ono što se može zaključiti je da ponekad tranzicija (fizička prilagodba spola unutar njemu identitetu) izaziva i partnerov identitet ukoliko je isti "čvrsto definiran", ako se takvo što može pretpostaviti, što je posebice zanimljivo a često u studijama zanemareno. *U nekim slučajevima* dolazi do preispitivanja, spoznavanja granica, preraspodjele moći u odnosu a nekad i 'proširivanja' identiteta unutar samog individualca bez konkretnih i direktnih promjena na njemu samom. Ono što je istinito jest da većina spomenutih osoba dekonstruira pravila heteronormativnog obrasca koji je relativno bezuvjetno prihvaćen, gledajući globalnu sliku društvenog sistema.

Akademski i aktivistički istraživanja iskustava trans osoba uvelike pomažu proširiti vidike široj javnosti, educirati ih i potaknuti pozitivno prepoznavanje i priznavanje različitosti koje je itekako potrebno.

5. LITERATURA

- Shilling, Chris (2005.) „*The body in Culture, Technology and Society*“, SAGE publications, London-Thousand Oaks-New Delhi
 - Sanger, T., *Trans People's Partnerships, Towards and Ethics of Intimacy*, Palgrave Macmillan,
 - Lee Lerner, K., *Gender Issues and Sexuality – Essential Primary sources*, 2006.
 - Thomson Gale Meerwijk, E., Sevelius, J., *Transgender Population Size in the United States: a Meta-Regression of Population-Based Probability Samples*, PMC, US National Library of Medicine
 - **Lučić, K.**, Epistemologija roda i seksualnosti: pogled iz socijalne i feminističke epistemologije, Diskrepancija, siječanj 2008. svezak 9 | 13 broj
 - Zlatar, J., Anthony Giddens: značenje i transformacija intimnosti, Pregledni članak UDK 124.2/Giddens, hrčak
 - Galić, B., *Moć i rod*, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2002.
 - Vučković Juroš T., *Socijalna isključenost seksualnih manjina u Hrvatskoj*, 2014.
 - <http://ravnopravnost.lgbt/2017/04/06/kako-je-reguliran-prelazak-zivotnog-partnerstva-u-brak-za-trans-osobe/>
 - <https://www.vecernji.hr/vijesti/evo-koliko-je-osoba-u-hrvatskoj-u-posljednje-dvije-godine-promijenilo-spol-1207715>
 - <http://transaid.hr/>
-

6. PRILOG:

PROFILI ISPITANIKA:

T.K.: cisrodna žena, 40 godina, okolica Zagreba

R.K.: transseksualna žena, 43 godine, okolica Zagreba

S.B.: cisrodna žena, 27 godina, Osijek

K.K.: transseksualan muškarac, 27 godina, Osijek

B.O.: cisrodna žena, 26 godina, Zagreb

A.C.: transseksualan muškarac, 28 godina, Rijeka

N.R.: cisrodna žena, 30 godina, okolica Osijeka – Zagreb

V.U.: transseksualan muškarac, 29 godina, Zagreb

V.J.: cisrodan muškarac, 32 godine, Rijeka

T.T.: transseksualna žena, 25 godina, Zagreb

L.O.: cisrodan muškarac, 30 godina, Koprivnica

D.S.: transseksualan muškarac, 30 godina, Zagreb

P.D.: cisrodna žena, 23 godine, Vinkovci – Zagreb

I.L.: transseksualna žena, 25 godina, okolica Varaždina

M.M.: cisrodna žena, 28 godina, Split – Zagreb

M.B.: transseksualni muškarac, 26 godina, Rijeka – Zagreb

B.V.: cisrodni muškarac, 27 godina, Zagreb

S.S.: transrodna žena, 41 godina, München – Zagreb

L.R.: cisrodna žena, 21 godina, Dubrovnik

E.P.: transseksualan muškarac, 22 godine, Dubrovnik - Rijeka